

PAVLE IVIĆ

FUNKCIONALNA NOSIVOST
PROZODIJSKIH SISTEMA U KAJKAVSKIM GOVORIMA

Ogromna raznovrsnost prozodijskih sistema u srpskohrvatskim dijalektima ogleda se u kajkavskom narečju više nego igde drugde.¹ Postoje kajkavski govori sa distinktivnim naglaskom, kvantitetom i tonom, sa distinktivnim naglaskom i kvantitetom, sa kvantitetom i tonom, samo s naglaskom i samo sa kvantitetom.² Ta je raznovrsnost veća od one u čakavštini (gde nema tipa sa distinktivnim kvantitetom i tonom), a jednaka je s onom u štokavštini (gde izostaje isti tip kao u čakavskom narečju, ali se javlja — u Srećečkoj Župi — sistem bez ikakvih prozodijskih distinkcija na planu fonologije reči). Međutim, ako imamo u vidu razliku u veličini između kajkavskog i štokavskog područja, jasno je da je kajkavština u ovom pogledu kudikamo diferenciranija. Takav zaključak ostaje na snazi i ako se u razmatranje uvede, uz inventar prozodijskih distinkcija, i njihova distribucija.

Razlike koje zadiru u same temelje prozodijske strukture u velikoj meri pogađaju funkcionalno opterećenje prozodijskih fenomena u jeziku. Ovaj će se rad pozabaviti tim opterećenjem u *sistemu*, dakle ne u *rečniku*. Naš problem neće biti koliko ima minimalnih parova koji se razlikuju isključivo svojim prozodijskim likovima, nego kolika je u načelu distinktivna nosivost prozodijskog sistema, tj. koliko ima mogućih prozodijskih likova u rečima određene slogovne strukture. Odnosi u toj oblasti najčešće se mogu opisati formulama u kojima je N (broj mogućnosti) prikazan kao funkcija broja slogova S.³

Izlaganje u ovom članku ograničiće se na govore koji neosporno genetski pripadaju hrvatskoj kajkavštini, tj. čije su se prozodijske osobine razvile iz osnovne kajkavske akcentuacije opisane u čuvenoj raspravi

¹ Upor. Lončarić 1979 116.

² Lončarić 1979 nabraja iste tipove, pozivajući se na klasifikaciju Ivića 1961—1962.

³ Ovaj metod prikazivanja prozodijskih sistema uveo je Ivić 1961 i 1961—1962. Prihvatili su ga, među ostalima, Lehiste 1965 i Jacobsson 1972, a primenio ga je i Hyman 1978. Pojedine kajkavske govore prikazuju na takav način Ivić 1961—1962 (Virje, Začretje, Bednja), Jakoby 1974, 160 (Gornja Stubica) i Lončarić 1979, 109 (Reka kod Koprivnice, Osek kod Križevaca, istočnobilogorski govori).

utemeljivača kajkavske akcentologije Stjepana Ivšića (1936). Ovakav tematski okvir isključuje govore čakavskog porekla (Ivšićeva grupa II) i one u Gorskom Kotaru, pa i poneki lokalni govor na obalama Sutle.

Osnovna kajkavska akcentuacija manje je bogata prozodijskim mogućnostima nego osnovna čakavska ili štokavska. Razlika proizlazi otuda što u kajkavštini nema zanaglasnog kvantiteta, kao ni prednaglasnog ispred $\hat{}$ akcenta.⁴ S druge strane, broj prozodijskih mogućnosti veći je u osnovnoj kajkavskoj akcentuaciji nego u osnovnoj slovenačkoj, u kojoj uopšte nema kvantiteta van naglasaka, pa ni u prednaglasnom položaju.⁵ Budući da je u osnovnoj kajkavskoj akcentuaciji mesto svih triju akcentata slobodno, a da su kvantitetske opozicije ograničene na slog neposredno ispred naglasaka, dobivamo, bar teorijski, sledeću sliku:

$\hat{a} \hat{a} \hat{a}^6$ (3 mogućnosti u jednosložnim rečima)

$\hat{a}a \hat{a}a \hat{a}a \quad \hat{a}\hat{a} \hat{a}\hat{a} \hat{a}\hat{a} \quad \hat{a}\hat{a} \hat{a}\hat{a} \hat{a}\hat{a}$ (8 mog. u dvosložnim rečima)

$\hat{a}aa \hat{a}aa \hat{a}aa \quad \hat{a}\hat{a}a \hat{a}\hat{a}a \hat{a}\hat{a}a \quad \hat{a}\hat{a}a \hat{a}\hat{a}a \hat{a}\hat{a}a \quad \hat{a}\hat{a}\hat{a} \hat{a}\hat{a}\hat{a} \hat{a}\hat{a}\hat{a} \quad \hat{a}\hat{a}\hat{a} \hat{a}\hat{a}\hat{a} \hat{a}\hat{a}\hat{a}$ (13 mog. u trosložnim rečima)

$\hat{a}aaa \hat{a}aaa \hat{a}aaa \quad \hat{a}\hat{a}aa \hat{a}\hat{a}aa \hat{a}\hat{a}aa \quad \hat{a}\hat{a}aa \hat{a}\hat{a}aa \hat{a}\hat{a}aa \quad \hat{a}\hat{a}\hat{a}a \hat{a}\hat{a}\hat{a}a \hat{a}\hat{a}\hat{a}a \quad \hat{a}\hat{a}\hat{a}a \hat{a}\hat{a}\hat{a}a \hat{a}\hat{a}\hat{a}a$ (18 mogućnosti u četvorosložnim rečima)

Ovakvi spiskovi omogućavaju brz sinoptički pregled inventara tipova i distribucionih odnosa, kao i utvrđivanje formula. U našem slučaju

$$N = 5S - 2.$$

Akcentuacije koja bi tačno odgovarala tome modelu nema ni u jednom kajkavskom govoru. Broj mogućnosti svugde je manji. Čak ni tamo gde nisu nastupile inovacije koje bi se ticale naglasaka ili tona, tipova sa prednaglasnim dužinama nema onoliko koliko predviđaju izneseni inventar i formula. Pre svega, obično izostaju tipovi sa dužinom ispred dugog akcenta, a ako nisu uklonjeni, po pravilu je reč samo o dužini na penultimi ispred ultime pod $\hat{}$ akcentom (ili pod $\hat{}$ < $\hat{}$). Dalje od kraja reči sled $\hat{}$, odn. $\hat{}$ neće se javiti. Uostalom, u osnovnoj kajkavskoj akcentuaciji bilo je vrlo malo morfoloških kategorija koje su dopuštale takav prozodijski sklop, a i tu je analogija često uklanjala prednaglasnu dužinu, te je ponekad teško utvrditi stanje u nekom mesnom govoru. Uostalom, i sled $\hat{}$, iako znatno češći, javlja se samo u ograničenom

⁴ Stjepan Ivšić je utvrdio (1937) da u osobine osnovne kajkavske akcentuacije spada i promena $\hat{}$ > $\hat{}$.

⁵ Tine Logar, Ishodišni splošno-slovenski fonološki sistem, *Fonološki opisi* str. 29, 33.

⁶ Znak $\hat{}$ ovde simbolizuje slog. Akcenti se u ovom radu beleže na tradicionalni, sintetički način, radi lakše čitljivosti primera, iako analitičko beleženje kakvo je primenjeno npr. u Opšteslovenskom lingvističkom atlasu ima krupnu prednost da pokazuje koji je prozodijski faktor distinktivan u datom slučaju (to se ne razabira uvek iz znakova kao $\hat{}$, koji može značiti i »dugi silazni akcent«, i prosto »dugi akcent«, ako je reč o govoru bez tonskih opozicija).

broju položaja. On može zahvatiti penultimu i ultimumu (tip -āā)⁷ ili antepenultimu i penultimu (tip -āāa). Na četvrtom slogu od kraja nije bilo dužina nasleđenih iz praslovenskog, niti su se one javile na kajkavskom tlu (osim retkih izuzetaka). Ipak, tamo gde postoje rečena dva tipa (-āā i -āāa), u ovom radu će se pretpostaviti mogućnost drugih sličnih tipova (-āāaa, -āāaaa itd.). Pravo na tu pretpostavku daje nam postojanje sintagmi u kojima iza tipa -āāa dolazi enklitika (ili sled enklitika), čime dužina dospeva u četvrti ili peti slog od kraja akcenatske reči.

Razgledanje stanja u pojedinim govorima počecemo od onih, najbrojnijih, u kojima su distinktivni i naglasak, i kvantitet i ton (skupina A kod Lončarića 1979).

Osnovnoj kajkavskoj akcentuaciji najbliži su govori Ivšićevog tipa I 1, kao što je onaj u Pušći (po mom terenskom materijalu, upor. i kratki tekst-uzorak kod Ivšića 1936, str. 86):

ā ā ā (3 mogućnosti)

āa āa āa āā āā āā āā āā?⁸ (7 ili 8 mogućnosti)

āaa āaa āaa āāa āāa āāa āāa āāā āāā āāā āāā? (11 ili 12 mogućnosti)

āaaa āaaa āaaa āāaa āāaa āāaa āāaa āāāa āāāa āāāa āāāa āāāa āāāa/āāāa āāāā āāāā?⁹ (15 ili 16 mogućnosti)⁹,

dakle

$N = 4S$

ili

$N = 4S - 1,$

što oboje važi za reči sa najmanje dva sloga, tj. kad je $S > 1$.

U Ivšićevom tipu I 2 kvantitetski kontrast na penultimi ispred kratko naglašene ultime uklonjen je duženjem u tipu -āā, koji daje -āā, što je tipološka retkost za srpskohrvatske prilike. Broj prozodijskih mogućnosti u višesložnim rečima time je smanjen za 1. S druge strane, u Gregurevcu Veterničkom (Jembrih i Lončarić 1982—1983) sigurno postoje dužine u tipovima *glāvē < glāvē i težinē < težinē*, tako da dobijamo:

⁷ Crtica u ovakvim slučajevima znači da se ispred date strukture može, ali ne mora, nalaziti još koji slog u sastavu iste reči.

⁸ Moj materijal iz 1963, skupljen u slobodnom razgovoru tokom nekoliko sati rada, sadrži oskudne i protivrečne podatke o tipu -āā (> -āā ili > -āā ili -āā).

⁹ U ovom radu se nabrajaju i mogući tipovi u četvorosložnim rečima, iako po pravilu nema potvrda za svaki od tih tipova. Dalje traganje svakako bi iznelo na videlo još koji tip, ali nije sigurno da bi se uvek dokumentovao svaki od mogućih tipova. Neke kombinacije prosto misu ostvarene na leksičkom planu, ali su prihvatljive prema pravilima strukture govora i kad bi u govor ušla reč s odgovarajućim prozodijskim likom, ona bi se lako integrisala u sistem. Kod petosložnih i još dužih reči takvih praznina ima još mnogo više. Zato se one ne navode u ovom radu.

à â ā (3 mogućnosti)

âa âa ãa aâ aâ äâ äâ (7 mogućnosti)

âaa âaa ãaa aâa aâa aâa äâa aaâ aaâ aââ aââ (11 mogućnosti)

âaaa âaaa ãaaa aâaa aâaa aâaa äâaa aaâa aaâa aaâa aââa aaaa
aaaâ aaââ aaââ (15 mog.),

tj.

$N = 4S - 1$.

Govori Bednje (Jedvaj 1956) i Začretja (Brozović i Lisac, Fonološki opisi punkt 29, takođe i moj materijal iz 1957) razlikuju se od ovog samo time što nema kvantitetske opozicije ispred dugog akcenta, dakle tipova ââ, aââ, aaââ, te je broj mogućnosti 3 u jednosložnim rečima, 6 u dvosložnim, 10 u trosložnim, 14 u četvorosložnim, što za reči gde je $S > 1$, daje

$N = 4S - 2$.

Svi dosad prikazani govori čuvaju tonski kontrast između $\hat{}$ i \sim u svim položajima osim eventualno iza dužine. Od govora gde se taj kontrast neutralizuje u određenoj poziciji najbogatiji je prozodijskim mogućnostima govor Domaslovca (Šojat, 1973a). Tu se \sim pretvara u $\hat{}$ na ultimi, što znači i u jednosložnim rečima, budući da je jedini slog ujedno i poslednji. S druge strane, tu se razlikuju tipovi -aâ i -ââ, a tip -ââ čuva se fakultativno kao -ââ:

à â (2 mogućnosti)

âa âa ãa aâ aâ äâ äâ (7 mogućnosti)

âaa âaa ãaa aâa aâa aâa äâa aaâ aaâ aââ aââ (11 mogućnosti)

âaaa âaaa ãaaa aâaa aâaa aâaa äâaa aaâa aaâa aaâa aââa aaaa
aaaâ aaââ aaââ (15 mogućnosti),

odnosno, ako je $S > 1$,

$N = 4S - 1$.

Međutim, po istom autoru u Fonološkim opisima (p. 28) u Domaslovcu nema fakultativnog tipa *rūkâm* (upor. Šojat 1973a, 53), te bi formula bila (kad je $S > 1$)

$N = 4S - 2$.

Govor Gornje Stubice spada u Ivšićevu I grupu, ali se ne uklapa ni u jednu od njegovih podgrupa. Po opisu Jakobyja (1974, v. naročito str. 169—172, tu je povučen kratki akcentat sa ultime, ali \sim na ultimi nije prešao u $\hat{}$. Kvantiteta u nenaglašanim slogovima nema:

à â ā (3 mogućnosti)

âa âa ãa aâ aâ (5 mogućnosti)

äaa äaa äaa äaa äaa äaa äaa äaa (8 mogućnosti)

äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa (11 mogućnosti).

Dakle, ako je $S > 1$,

$$N = 3S - 1.$$

U Cerju kod Sesveta (Šojat 1973b; Ivšićeva podgrupa I 5) krajnja mora je dezakcentuirana u svakom slučaju: na ultimi je akut pretvoren u cirkumfleks, a krajnji " je povučen na penultimu. S druge strane, tu se čuva kvantitet pred medijalnim kratkim akcentom:

ä ä (2 mogućnosti)

äa äa äa äa (4 mogućnosti)

äaa äaa äaa äaa äaa äaa äaa äaa (8 mogućnosti)

äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa (12 mogućnosti),

tj., ako je $S > 1$,

$$N = 4(S - 1).$$

Govori Prodindola («Prigorje», Rožić 1893), obližnjeg Domagovića (Šojat, Fonološki opisi, OLA 27) i Vidovca kod Varaždina (po mom materijalu) svi takođe spadaju u Ivšićevu podgrupu I 5. Krajnja mora je dosledno dezakcentuirana, kao u Cerju, ali ovde nema kvantiteta van naglašenog sloga:

ä ä (2 mogućnosti)

äa äa äa äa (4 mogućnosti)

äaa äaa äaa äaa äaa äaa äaa (7 mogućnosti)

äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa äaaa (10 mog.),

odnosno

$$N = 3S - 2.$$

Kao ilustraciju navodim nekoliko primera iz moje građe skupljene u Vidovcu:

dějšč, hmř,

böha, lõsi, mlijěku, sul'õ »solju«,

pövičie »recite«, mlinari, vřsnice, sobõtu, pundjěl'ik, zatõukiü »ubio«, kukuřar.

U Draganićima (Ivšić I 6, moj materijal) izgubljena je nasleđena tonska opozicija (˘ prema ˘), ali je uvedena nova, na penultimi, prenošenjem finalnog kratkog akcenta na prethodnu dužinu:

à â (2 mogućnosti)

âa âa ãa aâ (4 mogućnosti)

âaa âaa aâa aâa aâa aâa (6 mogućnosti)

âaaa âaaa aâaa aâaa aâaa aâaa aâaa aâaa (8 mogućnosti),

dakle

$N = 2S$.

Navodim nešto potvrda:

*grĕst »grozd«, svâst,
stĕza, rânim, vlĕčĕm, z rukû,
pîsanci, svĕtiga, kipĕlo,¹⁰ klĕčiju, kotâci, napoprĕk.*

U polje našeg razmatranja ne ulazi Ivšićeva grupa II, čakavskog porekla, zato što se njena akcentuacija nije razvila iz osnovne kajkavske. Zadržaćemo se na grupi III, koja se od grupe I razlikuje važnim distribucionim ograničenjem: ^ akcentat nije moguć na medijalnim slogovima.¹¹

Govor Svete Nedelje kod Samobora (III 1 po Ivšiću, Šojat 1973a) ne uklanja akcenatski vrhunac sa krajnje more, a zna i za kvantitet u slogu pred kratkim akcentom. Međutim, distinkcija između tipova -aâ i -ãã »gotovo je posve neutralizirana« (Šojat 1973, 53) duženjem u tipu *vodã > vōdã*. Ipak je Šojat zabeležio i primere *žejã* i *steklō*. On dodaje da se u susednim selima Bresju i Novakima »kratki slog ne produljuje obvezatno ispred ^ akcenta na ultimi«. Slika je, prema tome:

à â ã (3 mogućnosti)

âa âa ãa (aâ) aâ aâ aâ (6, odn. 7 mogućnosti)

âaa âaa ãaa aâa aâa aâa (aaâ) aaâ aaâ aââ (9, odn. 10 mog.).

âaaa âaaa ãaaa aâaa aâaa aâaa aaâa aaâa aââa (aaaâ) aaaâ aaaa aaââ (12, odnosno 13 mogućnosti).

Ako je $S > 1$, i ako uzmemo u obzir i tip u zagradi, ovde je

$N = 3S + 1$.

Bez tipa u zagradama, formula se svodi na

$N = 3S$,

što važi i za jednosložne reči.

¹⁰ Pored primera kao *kipĕlo*, misli, narĕditi zabeležio sam i *skãpali, okãpali*, oba od iste starice. To sugerira da postoji i tip *ãaa*, ali nije dovoljno za siguran zaključak.

¹¹ Ovakvo načelno stanje ponegde je izmenjeno naknadnim procesima — unošenjem pozajmljenica ili primera iz susednih govora. Dugi silazni može se javiti u medijalnom položaju i u vezama tipa *iz grãda*.

Većina govora grupe III pripada podgrupi III 2, sa doslednom dezakcentuacijom krajnje more (-ã > -â, -aã > -ãa ili -ãa). Govori kao što su oni u Pisarovini i u Letovaniću nedaleko od Petrinje (oba po mom materijalu) najbogatiji su prozodijskim mogućnostima, budući da čuvaju kvantitet pred kratkim akcentom, a takođe i na penultimi pred $\hat{ } < \tilde{ }$:

à â (2 mogućnosti)

âa âa âa aâ ââ (5 mogućnosti)

âaa âaa âaa aâa aâa ââa aaâ aââ (8 mogućnosti)

âaaa âaaa âaaa aâaa aâaa ââaa aaâa aaâa aââa aaaâ aaââ
(11 mogućnosti),

što daje

$$N = 3S - 1.$$

Navodim nešto potvrda iz Pisarovine:

kòjń, sêč supin,

mêgla, z blâgom, grôjzde, kumpêr, rêči Gpl,

*òpanek, lêšńaki, zâbimu »zaboravimo«, pocëki, glibòki, k súsêdu, go-
spodâr,*

i iz Letovanića:

děj, gnêst Gpl,

põnõ, jâzvec, kôjņe, Apl, veļe 3. pl., ot špâgê,

žêlõdec, dignemo, vičemo, sòbõta, velimo, prâšiti, posõdjê, Zažinê Lsg.

Turopoljski govori (takođe Ivšićeva podgrupa III 2), sudeći po monografiji A. Šojata (1982), nemaju kvantiteta pred dugim akcentom, a pode-
ljeni su u pogledu onoga pred kratkim akcentom:

à â (2 mogućnosti)

âa âa âa aâ (4 mogućnosti)

âaa âaa âaa aâa aâa (ââa) aaâ (6 ili 7 mogućnosti)

âaaa âaaa âaaa aâaa aâaa (ââaa) aaâa aaâa (aââa) aaaâ (8 ili 10
mogućnosti).

Formula za sistem sa prednaglasnim kvantitetom bila bi, ako je $S > 1$,

$$N = 3S - 2.$$

Za tip bez prednaglasnog kvantiteta važi

$$N = 2S.$$

Po Šojatovom opisu govora sela Trebarjeva Desnog na Savi istočno od Turopolja (Fonološki opisi p. 35) tamošnja se akcentuacija kreće u istom okviru kao turopoljska, s tim da nestanak kvantiteta ispred $\grave{}$ (medijalnog) kratkog akcenta predstavlja tipično stanje, dok je čuvanje kvantiteta ređe.

Svi govori Ivšićeve IV grupe sa distinktivnim mestom naglaska odlikuju se unakrsnom metatonijom dugih akcenata na nefinalnim slogovima ($\hat{a} > \tilde{a}$, $\tilde{a} > \hat{a}$), prelaskom \sim na ultimi u $\hat{}$ i povlačenjem kratkog akcenta s ultime i penultime na prethodni slog ($-a\grave{a} > -\tilde{a}a$, $-\tilde{a}\tilde{a} > -\tilde{a}a$, $-a\tilde{a}\tilde{a} > \tilde{a}aa$, $-\tilde{a}\tilde{a}\tilde{a} > \tilde{a}aa$). Broj prozodijskih mogućnosti tu se smanjuje utoliko što se isključuje naglasak na krajnjoj mori i što je uklonjen prednaglasni kvantitet. U podgrupi IV 3 razvoj se ograničava na ove promene, kojima se u IV 4 pridružuje dezakcentuacija ultime i onda kad je na njoj bio dugi akcenat. U podgrupama IV 1 i IV 2 princip unakrsnosti ($A > B$ uz istovremeno $B > A$) zahvata i kratke akcente van ultime: uz promenu $-a\tilde{a}\tilde{a} > \tilde{a}aa$ ovde ide i $-\tilde{a}\tilde{a}\tilde{a} > -a\tilde{a}\tilde{a}$, pa i $-\tilde{a}\tilde{a}\tilde{a}\tilde{a} > -a\tilde{a}\tilde{a}\tilde{a}$. Ovim promenama broj prozodijskih mogućnosti tangiran je utoliko što se isključuje \sim sa četvrtog itd. sloga od kraja reči. Tako u Biškupcu kod Zeline (Ivšićeva podgrupa IV 1, Kalinski i Šojat 1973) nalazimo:

$\hat{a} \hat{a}$ (2 mogućnosti)

$\tilde{a}a \hat{a}a \tilde{a}a \ a\hat{a}$ (4 mogućnosti)

$\tilde{a}aa \hat{a}aa \tilde{a}aa \ a\tilde{a}a \ a\hat{a}a \ a\tilde{a}\tilde{a} \ a\hat{a}\hat{a}$ (7 mogućnosti)

$\tilde{a}aaa \tilde{a}\tilde{a}\tilde{a} \ a\tilde{a}\tilde{a}\tilde{a} \ a\hat{a}\tilde{a}\tilde{a} \ a\tilde{a}\tilde{a}\hat{a} \ a\tilde{a}\tilde{a}\tilde{a}\tilde{a} \ a\tilde{a}\tilde{a}\hat{a}\tilde{a} \ a\tilde{a}\tilde{a}\tilde{a}\hat{a} \ a\tilde{a}\tilde{a}\tilde{a}\hat{a}\hat{a}$ (9 mogućnosti).

Za dvosložne i trosložne reči tu vredi

$$N = 3S - 2.$$

Međutim, ta progresija ne važi za reči sa više od 3 sloga jer je distribucija kratkog akcenta ograničena na penultimu i antepenultimu tako da se dodavanjem novih slogova otvara po jedna mogućnost za $\hat{}$ i \sim , ali ne i za \sim . Dobiva se, ako je $S > 2$,

$$N = 2S + 1.$$

Značajno je da se na trosložne reči mogu primeniti obe navedene formule.

U Cubincu (IV 2, Šojat, Fonološki opisi p. 30) povučen je i dugi akcent s ultime, čime je inventar tipova sveden na:

$\hat{a} \hat{a}$ (2 mogućnosti)

$\tilde{a}a \hat{a}a \tilde{a}a$ (3 mogućnosti)

$\tilde{a}aa \hat{a}aa \tilde{a}aa \ a\tilde{a}a \ a\hat{a}a \ a\tilde{a}\tilde{a}$ (6 mogućnosti)

$\tilde{a}aaa \tilde{a}\tilde{a}\tilde{a} \ a\tilde{a}\tilde{a}\tilde{a} \ a\hat{a}\tilde{a}\tilde{a} \ a\tilde{a}\tilde{a}\hat{a} \ a\tilde{a}\tilde{a}\tilde{a}\tilde{a} \ a\tilde{a}\tilde{a}\hat{a}\tilde{a} \ a\tilde{a}\tilde{a}\tilde{a}\hat{a} \ a\tilde{a}\tilde{a}\tilde{a}\hat{a}\hat{a}$ (8 mogućnosti)

U dvosložnim i trosložnim rečima

$N = 3 (S - 1)$,

a počev od trosložnih

$N = 2S$.

Dalji stupanj u ostvarenju načela unakrsnosti nalazimo u podgrupama I V5 i IV 6, gde je dugi akcenat na antepenultimi zamenjen sledom - * koji obuhvata antepenultimu i penultimu. Dakle, istovremeno s promenom -āāā > -āāa tu dolazi i -āāa (i -āāa) > -āāā. U Črečanu kod Zeline (IV 5, Kalinski i Šojat 1973b) zasvedočeni su tipovi:

ā ā (2 mogućnosti)

āā āā āā āā (4 mogućnosti)

āāā āāā āāā āāā āāā āāā āāā (7 mogućnosti)

āāāā āāāā āāāā āāāā āāāā āāāā āāāā (7 mog.)

Tu se, ako je $1 < S < 4$, primenjuje već poznata formula

$N = 3S - 2$.

Međutim, dodavanjem novih slogova broj mogućnosti se ne povećava, budući da na četvrtom slogu od kraja ne može biti naglasaka. Doduše, uz ovu konstataciju mora ići i jedna ograda: dosadašnja literatura nije osvetlila detalje o uklanjanju dugih akcenata iz tog položaja. Nije isključeno da će buduća istraživanja izneti na videlo tipove kao -āāāā ili -āāāā < -āāāā ili -āāāā.

Sistem istovetan s onim u Črečanu dolazi u obližnjim mestima Pretoki i Hrastje (po mojoj građi). Navodim primere iz Pretoka:

štēl »hteo«, *sōk*,

lēfko, *ščiple*, *bjēžek*, *s kostjō*,

nēdela, *zmlātiti*, *možžēņe* Apl, *vešēljē*, *želōdec*, *pīsāņe* Nsg n., *bežgovjē*,

i iz Hrastja:

štē »ko«, *liēt* Gpl,

rēči imper., *zēljē*, *tīde* »tvrdο«, *smētjē*,

nāfcili, *sōsedi*, *idētē prez.*, *orājņe*, *Orjēšjē*, *riēžēmu*, *stacunār*.

U ovakvom sistemu veoma je sužena distribucija naglasaka. On se, kao u klasičnom grčkom, javlja samo na tri poslednja sloga, s tim da na trećem slogu od kraja reči ne može stajati dugi silazni akcenat (razliku prema starogrčkom stvara drukčija distribucija kvantitetskih opozicija). Pažljivije posmatranje dovodi do zaključka da reči određene slogovne i kvantitetske strukture mogu biti akcentovane na svega dva načina. Tako bi, u trosložnim rečima, »progresivni« naglasak bio u tipovima āāā, āāā,

āāa (i aaā, kojem nema parnjaka u alternativnoj skupini), a »regresivni«, za jednu moru udaljeniji od kraja reči, u tipovima āaa, aāa i āaa.¹² U prvom slučaju akcenat je na drugoj mori od kraja, a u drugom na trećoj. Očigledna je sličnost »progresivnog« naglasaka s onim u Virju i okolini, a »regresivnog« s onim u čakavskom govoru Oštarija i obližnjih mesta.¹³

Napomenuću ovde da sam u Hrastju zabeležio mikrotoponim *Fižā-koīca* od ne baš pouzdanog informatora. Ako bi buduća istraživanja u ovom pravcu, koja su svakako potrebna, pokazala da je taj oblik tačno zapisan, trebalo bi zaključiti da su prednaglasne dužine u tom govoru moguće i u četvrtom itd. slogu od kraja reči. Pod pretpostavkom da je u jednoj reči moguća samo jedna dužina, dobili bismo formulu $N = 2S - 4$ za reči sa $S > 2$.

Govor Gradca jz. od Križevaca (po mom materijalu) razlikuje se od onog u podgrupi IV 5 u pogledu tipa -aā. Ako je slog zatvoren, taj je tip dao -āā, a u otvorenom slogu dužina je skraćena te imamo -āa:

ā ā (2 mogućnosti)

āa āa āa [āā] (3, odnosno 4 mogućnosti)

āaa āaa aāa aāa aāa āāa [aāā] (6, odn. 7 mogućnosti)

aāaa aāaa aaāa aaāa aaāa aāāa [aaāā] (6, odn. 7 mog.)

Navodim nekoliko primera:

nūk, svēst,

jēčte, vmīla, vrmīla, vrmīla, vrmīla (ali cūri),

čdvekom, mlq̄tīli, levkēše, debēle, vodēri, pōjdēmu, sedēmnōjst.

Ovde su potrebna dva opisa stanja, jedan za reči s otvorenim krajnjim slogom, a drugi sa zatvorenim. U prvom slučaju za dvosložne i trosložne reči vredi

$$N = 3(S - 1),$$

a u drugom slučaju

$$N = 3S - 2.$$

Kad je $S > 2$, imamo $N = 6$, odn. $N = 7$.

Prednaglasne dužine u Gradcu i u okolini Zeline intonirane su, prema mojim zapažanjima, izrazito silazno. U Gradcu sam često imao utisak da se izgovara dugi silazni akcenat, a na sledećem slogu kratki: *dēlām, plōčēte, gl'ēdēla, cūrēla, kl'ēčāla, naprvōvila, zavlvōčēne*. Slično i u Pretokima: *popiēvāju, šmōpāna* »kljukana«. Tonska linija u ovakvim primerima neizbežno je konkavna. Između vrhunca na početku silazne dužine i onoga na kratkom akcentu u sledećem slogu nalazi se relativno nizak ton.

¹² O prirodi starogrčke akcentuacije i o »progresivnom« i »regresivnom« akcentu v. Jakobson 1971, 262—271 (prvi put objavljeno 1937).

¹³ V. npr. Strohal 1910.

Opisane prilike možda daju oslonac za tumačenje inače teško objašnjive pojave unakrsnih glasovnih procesa. Kako je A prešlo u B, a B u A, a da se nisu uz put sreli i izjednačili, posle čega bi kontinuant A i B morali biti jednaki? U našem slučaju stiče se utisak da je »regresivni« akcenat (na trećoj itd. mori od kraja reči) razvio iza sebe nizak ton, iza kojega je opet sledio viši. Drugim rečima, pojavila se konkavna tonska krivulja. Kasniji razvoj vodio je jačanju visokog tona iza tonskog udubljenja u sredini. Ako je reč imala »progresivan« akcenat, na drugoj mori od kraja, on se prenosio na prethodnu moru putem asimilacije, tj. anticipacije tonske visine, kao što se dogodilo u novoštokavskom. Takav proces podrazumeva konveksnu tonsku krivulju. Dakle, u jednom slučaju ∇ , s pokretom prema kraju reči, a u drugom \wedge , uz udaljavanje tonskog vrhunca od kraja reči. Na taj način prvobitno regresivni akcenat postao je progresivan, a prvobitno progresivni regresivan, a da se nisu ni u jednom trenutku poklopili. Konveksna tonska linija svakako je pratila i prenošenje naglasaka s ultime na penultimu, dok je opet konkavna krivulja najbolji način da se razume preskakanje akcenta u tipu *vèverica* > *veverica*. Iznosim ovu pretpostavku u nadi da će je buduća istraživanja potvrditi ili opovrći. Potrebno je još mnogo više građe sa terena, svakako uz instrumentalna merenja, a takođe i produbljenih teorijskih razmatranja praćenih paralelama iz drugih jezika.

Lončarić 1979, 110—111, saopštava da se u nekoliko kajkavskih mesnih govora (Reka kod Koprivnice, Ciglana kod Bjelovara, Osek kod Križevaca, Hrvatsko Selo¹⁴ kod Topuskog) javlja četvoroakcenatski sistem s novoštokavskim inventarom, ali bez neakcentovanih dužina i s mogućnošću da se i uzlazni akcenti ostvare na ultimima, pa prema tome i na jedinom slogu jednosložnih reči:

à â á (4 mogućnosti)

âa âa âa ââ aâ aâ aâ aâ (8 mogućnosti)

âaa âaa âaa âaa aâa aâa aâa aâa aaâ aaâ aaâ aaâ (12 mog.), itd.,
odnosno, kao što je utvrdio Lončarić (1979, 110)

N = 4S.

Ovakva akcentuacija, u kojoj se ogleda snažan uticaj suseda štokavaca, ostaje sasvim po strani od normalnih pravaca razvoja u kajkavskim govorima. U nedostatku potpunog materijala teško je suditi koliko su ovde sačuvani tragovi osnovne kajkavske akcentuacije.

Nisu mnogobrojni kajkavski govori Lončarićeve skupine B, sa distinktivnim mestom naglasaka i kvantitetom, a bez fonološkog tona.

U Homoku u zapadnoj Mađarskoj (Brozović i Lisac, *Fonološki opisi* p. 153) dolaze tipovi

¹⁴ Po opisu V. Zečević (1975) stanje u tom mestu je ipak složenije. Koezistira dva akcentuacijska sistema, jedan izmenjen kajkavski i drugi uglavnom štokavski; u ovom drugom ima i zanačasnih dužina.

ä â (2 mogućnosti)

äa äa ää ää (4 mogućnosti)

äaa äaa ääa ääa äää äää (6 mogućnosti)

äaaa äaaa ääaa ääaa ääää ääää aaaä aaaä (8 mog.),

dakle

$N = 2S$.

Tipovi sa kratkim akcentom na ultimim ovde se javljaju po izuzetku, što bi, ako je $S > 1$, dalo

$N = 2S - 1$.

Ta formula vredi i za govore Močila kod Severina na Kupi (Vida Barac-Grum, *Fonološki opisi* p. 26) i Preloga u Međimurju (Šojat, *Fon. opisi* p. 31).

Po navodu M. Lončarića (1979, 114) u koprivničkom predgrađu Miklinovcu i danas živi prozodijski sistem u kojem su relevantni kvantitet i ton (njegova skupina C, kod Ivšića tip IV 7). Naglasak pada automatski na slog koji sadrži drugu moru od kraja reči, a na dugoj penultimi čuva se opozicija između $\hat{}$ i $\tilde{}$ akcenta. U nedostatku detaljnije građe ne možemo suditi o distribuciji prednaglasnih dužina, što onemogućava zaključke o ukupnom broju prozodijskih mogućnosti u rečima sa više od dva sloga. Ipak se može reći toliko da se u jednosložnim i dvosložnim rečima mogu pojaviti tipovi

ä â (2 mogućnosti)

äa äa ää ää (5 mogućnosti).

Govori u kojima je od svih prozodijskih fenomena na planu fonologije reči distinktivan jedino naglasak (Lončarićeva skupina E) nalaze se u Mađarskoj istočno od ušća Mure (Ivić 1963). Tu su mogući sledeći tipovi:

á (1 mogućnost)

áa áa (2 mogućnosti)

áaa áaa áää (3 mogućnosti)

áaaa áaaa áääá áääá (4 mogućnosti)

Formula je jednostavna:

$N = S$.

Isti takav sistem, zastupljen i u ruskom i mnogim drugim jezicima, javlja se i u govorima sela Rude kod Samobora (Šojat 1973a), gde se uprošćavanje akcentuacije pripisuje uticaju nemačkog porekla tamošnjeg žiteljstva, i grada Zagreba (Magner 1966, Šojat 1979), gde je po svoj prilici mešanje dosejnika iz raznih predela odigralo odlučnu ulogu.

Areal kvantiteta kao jedinog relevantnog prozodijskog distinktivnog faktora (Lončarićeva skupina D) nalazi se na severoistoku kajkavskog područja, u Podravini. Naglasak pada na slog koji sadrži pretposlednju moru u reči. Sudeći po građi F. Fanceva (1907), distribucija kvantiteta je slobodna, tj. mogući su i sledovi dužina:

sën 317, dēn 317,
 mëgla 317, latjê 330, nēnški 333, pišô 361,
 falëti 316, proklectvô 356, prostâčki 308, godôvnô 339 (transkripcija je ovde ponešto uprošćena), jãbôka 356, hotôncê 376, mōčãti 323, vrōčinê 346,
 namegnôti 317, ðevedesêť 360, blanduvãti 333, gospodũjô 361, opôz-
 nôtĩ 325, dvadësêti 361, lã°stavica 315, lã°stavica°m 351, dvã°desêti 360,
 gëngãti se 381, frōštëkjãti 381.

Šematski predstavljeno, to daje:

a ā (2 mogućnosti)

aa aā āa āā (4 mogućnosti)

aaa aaā aāa aāā āaa āaā āāa āāā (8 mogućnosti)

aaaa aaaā aaāa aaāā aāaa *aāāā aāāa *aāāā āaaa āaaa āāāa *āāāā
 āāaa *āāāā āāāa *āāāā (16 mog.),

odnosno

$N = 2^8$

Drugi izvori (Herman 1973 i Lončarić 1979) ne sadrže primere sa većim brojem dužina: Hermanov rečnik govora Virja daje samo oblike sa jednom ili nijednom dužinom, dok se u Lončarićevoj monografiji o jagnjedovačkom govoru mogu naći potvrde za sledove dveju dužina, i to uvek u dvosložnim rečima (grãdôf 241 i sl.). Nezastupljenost oblika sa većim brojem dužina u oba rada može biti slučajna, što nam oduzima pravo na zaključke o razlici između prozodijskih sistema Virja i Jagnjedovca, ili o nekoj evoluciji u samom govoru Virja od Fancevljevog vremena do danas.

Prelazeći na zaključke, možemo utvrditi da sve iznesene formule osim one za Virje po Fancevu simbolizuju aritmetičku progresiju, a ne geometrijsku, kakva se javlja u arhaičnim čakavskim govorima (Novi, Grobnik, Kastav, Vrgada itd.) i u prostranom jezgru štokavskih, na području od Like do Kraljeva. U ovoj razlici ogledaju se stroga ograničenja distribucije kvantiteta u glavnini kajkavskih govora: u jednoj reči može biti samo jedna dužina, samo ponegde dve. Kao što smo na početku istakli, već i sama osnovna kajkavska akcentuacija siromašnija je prozodijskim mogućnostima od osnovne čakavsko-štokavske. I gotovo sve istorijske promene u prozodijskom sistemu kajkavskih govora vodile su smanjenju distinktivnih mogućnosti tog sistema. To važi, konkretno, za:

dezakcentuaciju krajnje more višesložnih reči (tj. za procese $\tilde{a} > \hat{a}$ i $a\tilde{a} > \hat{a}a$; prva od tih promena zahvata i jednosložne reči),

zagorsko duženje u tipu $-a\tilde{a} > \hat{a}\tilde{a}$,

uklanjanje prednaglasnog kvantiteta (koje se ponegde ostvaruje prenošenjem naglasaka na prethodni dugi slog),

dezakcentuaciju ultime povlačenjem i dugih akcenata na penultimu.

uklanjanje $\tilde{}$ akcenta iz unutrašnjih slogova u Ivšićevoj III grupi,

dezakcentuaciju kratkih slogova ako su za više od tri mesta udaljeni od kraja reči u podgrupama IV 1 i IV 2,

dezakcentuaciju svih mora osim druge i treće od kraja u podgrupama IV 5 i IV 6,

prikrivanje akcenta za slog u kojem se nalazi druga mora od kraja u podgrupama IV 7 i IV 8,

likvidaciju tonske opozicije (tj. jednačenje $\tilde{}$ i $\hat{}$) u raznim periferijskim arealima i Zagrebu,

likvidaciju fonološkog kvantiteta u govorima oko ušća Mure, u Rudama kod Samobora i u zagrebačkoj kajkavštini.

Ovi se rezultati slažu, u osnovnim crtama, s onima do kojih je došao Junković (1982) uz primenu sasvim drukčijih metoda i drukčije terminologije.

Malobrojne promene izdvajaju se iz opšte tendencije da se ograniči distinktivna nosivost prozodije u sistemu. To su:

unakrsna metatonija dvaju dugih akcenata ($\hat{ } > \tilde{ }$, $\tilde{ } > \hat{ }$) i paralelna metataksa u tipovima $-a\tilde{a}a > -a\hat{a}a$ i $a\tilde{a}a > \hat{a}a$ u podgrupama IV 1 i IV 2,

uvođenje novog $\tilde{}$ »štokavskim« prenošenjem akcenata u pojedinim govorima gde je prethodno nestalo razlike između dvaju nasleđenih dugih akcenata.

U ovim slučajevima promena nije ni povećala ni smanjila broj prozodijskih mogućnosti. Jedino za popunjavanje inventara mogućih kvantitetskih kombinacija u Virju moglo bi se reći da proširuje funkcionalnu nosivost prozodijskog sistema. Međutim, iako pojava zasad nije proučena, po svemu izgleda da se tamo ne radi o fonetskoj inovaciji, nego o čuvanju starine praćenom analogijskim uopštavanjem dužina u pojedinim morfološkim kategorijama i uvođenjem pozajmljenica sa sledovima dužina.

Očigledno je glasovni razvoj u kajkavskim govorima često reducirao inventar prozodijskih mogućnosti, a nikad ga nije uvećavao. To odgovara opštijim zakonitostima koje važe za uticaj glasovnog razvoja na broj distinktivnih mogućnosti u fonološkom sistemu.¹⁵

Od triju Ivšićevih grupa govora (I, II i IV) prva se potvrđuje kao strukturalno najarhaičnija, sa srazmerno najbogatijim prozodijskim si-

¹⁵ O tome npr. Ivić 1970.

stemom. Što se tiče ostalih dveju, očigledno je četvrta »revolucionarnija« od treće. Međutim, specifičnost III grupe, uklanjanje $\hat{}$ akcenta iz medijalnog položaja, reducira broj distinktivnih mogućnosti, dok osnovne promene u IV grupi, unakrsna metatonija $\hat{}$ \leftrightarrow \sim i povlačenje kratkog akcenta s penultime na antepenultimu, ne utiču na taj broj. Njega smanjuju tek dalje promene, tako da on u podgrupama IV 1, IV 2, IV 5 i IV 6 nije veći, ili je čak osetno manji nego u III 2. Ovde igra ulogu i činjenica da su akcesorne promene, takve kao dezakcentuacija krajnje more i ukidanje nasleđenog prednaglasnog kvantiteta, zastupljene svuda u grupi IV, dok one u grupama I i III obuhvataju samo deo govora. Razume se, iz IV grupe izdvaja se severoistočni kut (IV 7 i IV 8), kao što se iz I grupe izuzimaju zagrebačka kajkavština i govori oko ušća Mure i u Rudama. U prvom slučaju posebnost datih govora zasniva se na radikalno uprošćenom sistemu, a u drugom na bogatstvu kvantitetskih kombinacija izuzetnom za kajkavske prilike, uz istovremeno ukidanje distinktivne funkcije naglaska.

Govori s najbogatijim prozodijskim sistemima grupisani su u predelima severno i zapadno od Zagreba. S udaljavanjem od tog pojasa ka jugu ili istoku uglavnom ide smanjivanje broja prozodijskih mogućnosti. Od ovog opšteg pravila ima dosta odstupanja u pojedinostima. Najznatnija su ona upravo pomenuta, u vezi sa zagrebačkom kajkavštinom i s arealom slobodnog kvantiteta na krajnjem severoistoku.

L I T E R A T U R A

- Fancev, Franjo 1907. Beiträge zur serbo-kroatischen Dialektologie. Der kaj-Dialekt von Virje, mit Berücksichtigung der Dialekte Podravina's (Koprivnica — Pitomača). Archiv für slavische Philologie XXIX.
- Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom. Sarajevo 1981, ANUBiH Pos. izd. LV.
- Hyman, Larry M. 1978. Tone and/or accent. In: Elements of Tone, Stress, and Intonation. Ed. Donna Jo Napoli. Washington, D. C.
- Ivić, Pavle 1957. Izveštaj o terenskom dijalektološkom radu u severnoj Hrvatskoj i južnoj Dalmaciji u leto 1957. Godišnjak Fil. fakulteta u Novom Sadu 2.
- —, 1961. The Functional Yield of Prosodic Features in the Patterns of Serbo-croatian Dialects. Word 17.
- —, 1961—1962. Broj prozodijskih mogućnosti u reči kao karakteristika fonoloških sistema slovenskih jezika. Južnoslovenski filolog XXV.
- —, 1963. Paralele poljskome »pochylenie« na srpskohrvatskom terenu. Studia Linguistica in Honorem Thaddaei Lehr-Splawiński. Kraków.
- —, 1968. Procesi rasterećenja vokalskog sistema u kajkavskim govorima. Zbornik za filologiju i lingvistiku XI.
- —, 1970. Rasširenje inventarja fonem i čislo distinktivnyh vozmožnostej. Voprosy jazykoznaniya, vyp. 3.
- Ivšić, Stjepan, 1936. Govor Hrvata kajkavaca. Ljetopis JAZU 48.
- —, 1937. Osnovna hrvatska kajkavska akcentuacija u Pergošića (1574). Zbornik radova o A. Beliću, Beograd.
- Jacobsson, Gunnar 1972. The Prosodic Pattern in Isolated Words in a Slavic and a Non-Slavic Language. In: The Slavic Word. Proceedings of the International Slavistic Colloquium at UCLA, ed. by Dean S. Worth. The Hague — Paris, Mouton.

- Jakobson, Roman 1971. *Selected Writings I*. The Hague — Paris, Mouton. On Ancient Greek Prosody 262—271.
- Jakoby, Wolfgang 1974. *Untersuchungen zur Phonologie und Prosodie einer kajkavischen Mundart* (Gornja Stubica). *Slavistische Beiträge*, München, Verlag Otto Sagner, Bd. 75.
- Jedvaj, Josip 1956. *Bednjanski govor*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 1.
- Jembrih, Alojz i Mijo Lončarić 1982—1983. *Govor Gregurevca Veterničkoga*. *Rasprave Zavoda za jezik* 8—9.
- Junković, Zvonimir 1982. *Dioba kajkavskih govora: porodice, tipovi i savezi*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6.
- Kalinski, Ivo i Antun Šojat 1973. *Zelinski tip govora*, *Rasprave Instituta za jezik* 2.
- Lehiste, Ilse 1965. *The Function of Quantity in Finnish and Estonian*. *Language* vol. 41, Number 3, Part 1.
- Lončarić, Mijo 1977. *Jagnjedovački govor* (S osvrtom na pitanje kajkavskoga podravskog dijalekta). *Hrvatski dijalektološki zbornik* 4.
- —, 1979. *Naglasni tipovi u kajkavskom narječju*. *Rasprave Zavoda za jezik* 4—5.
- —, 1981. *Sjevernomoslavački govori* (s kartom sjeveroistočnih kajkavskih govora). *Rasprave Zavoda za jezik* 10—11.
- —, 1982. *Prilog podjeli kajkavskoga narječja*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6.
- Magner, Thomas 1966. *A Zagreb Kajkavian Dialect*. University Park, Pennsylvania.
- Rožić, Vatroslav 1893. *Kajkavački dijalekat u Prigorju*. *Rad JAZU* CXV.
- Strohal, Rudolf 1910. *Današnje oštarijsko narječje*. *Rad JAZU* 180.
- Šojat, Antun 1973a. *Govor u Samoboru i njegovoj okolici*. *Rasprave Instituta za jezik* 2.
- —, 1973b. *O govoru Cerja kod Sesveta*. *Rasprave Instituta za jezik* 2.
- —, 1979. *O zagrebačkom kajkavskom govoru*. *Rasprave Zavoda za jezik* 4—5.
- —, 1982. *Turopoljski govori*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6.
- Zečević, Vesna 1975. *Ogled kajkavsko-štokavskog dijalekatskog kontakta*. *Izrađeno na materijalu Hrvatskog Sela u Baniji*. *Rad JAZU* 368.

Summary

THE FUNCTIONAL LOAD OF PROSODIC PATTERNS IN CROATIAN KAJKAVIAN DIALECTS

The functional load of prosodic phenomena in phonological patterns is described here by mathematical formulas showing N (the number of prosodic possibilities in words) as a function of the number of syllables S . This method was introduced by the author and adopted by other scholars (I. Lehiste, G. Jacobssen, L. Hyman).

In almost all Croatian Kajkavian dialects, when S gets augmented, N increases in an arithmetic progression, in contradistinction to most Štokavian and certain Čakavian dialects, where the progression is geometric.

The far-reaching differences between local Kajkavian dialects as to the number of prosodic possibilities reflect their deep structural diversification. The most complex (and most archaic) pattern has $P = 4S$, and the most strongly simplified one $P = S$. Dialects with relatively complex patterns are located in the north and the west of the Kajkavian territory. The dialect of Virje in the northeast is characterized by a peculiar situation. Fancev's material from 1907 suggests the formula $N = 2S$, thus a geometric progression.